УДК 372: 37. 035

доктор пед. наук, Рогальська-Яблонська І.П.
професор кафедри теорії та метод дошкільної освіти
Уманський державний педагогічний
університет імені П.Тичини (м. Умань)

ДИТЯЧА СУБКУЛЬТУРА ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВИТКУ В ДІТЕЙ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ

Анотація. У статті розглядаються особливості соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. Автор звертається до дитячої субкультури як важливого джерела існування і розвитку світу дитинства, завдяки якій діти з покоління в покоління передають специфічні способи організації життя у дитячому товаристві, норми і цінності світорозуміння та світосприйняття.

Ключові слова: соціалізації, дитяча субкультура, світ дитинства, світобачення та світорозуміння дитини.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности социализации личности в дошкольном детстве . Автор обращается к детской субкультуре как важнейшего источника существования и развития мира детства, благодаря которому дети из поколения в поколение передают специфические способы организации жизни в детском обществе, нормы и ценности миропонимания и мировосприятия.

Ключевые слова: социализация, детская субкультура, мир детства, миропонимание и мировосприятие детей.

Abstract. The article deals with the peculiarities of socialization in early childhood. The author appeals to children's subculture as an important means of subsistence and development in the world of childhood, through which children from one generation to pass specific ways of life in the company of children, norms and values and worldview.

Key words: socialization, children's subculture, the world of childhood, attitude and outlook of the child.

Вступ. Педагогічне осмислення проблем соціалізації особистості в дошкільному дитинстві зумовило дослідження питань соціального розвитку дітей на певному віковому етапі – у роки дошкільного дитинства. Цей період онтогенезу займає особливе місце у педагогічній і психологічній науці. Саме в перші шість-сім років виникає дитячий обрис світогляду, складається перша цілісна картина світу, розвивається активність як чинник світопізнання, закладається базис особистісної культури, формується усвідомлення себе як індивідуальності, розуміння свого "Я", формується ставлення до інших, до світу в цілому. Потреба переосмислення наукових уявлень про соціалізацію як соціокультурне явище на теоретико-методичному рівні поставила проблему соціалізації у центр уваги сучасних дослідників (А.Богуш, Н.Голованова, А.Капська, О.Кононко, Н.Лавриченко, А.Мудрик, С.Савченко, С.Харченко).

Вищесказане набуває значущості, коли йдеться про особистість у дошкільному дитинстві, яке посідає особливе місце у педагогічній і психологічній науці і трактується науковцями як „період первинного фактичного становлення особистості", коли у дитини починає розвиватися почуття гумору.

Формулювання мети та завдань статті. Мета статті полягає у розкритті особливостей соціалізації дітей дошкліьного віку через фактор дитячої субкультури, завдяки якій у дітей розвивається почуття гумору.

Виклад основного матеріалу. Дошкільне дитинство (з 3 до 6 років) за влучним виразом О. Асмолова, є "основою формування базової культури особистості дитини" [2, с. 69]. Серед основних здобутків дошкільного віку науковці виокремлюють образні форми пізнання навколишнього світу, розквіт яких припадає саме на цей віковий період; моральні почуття, які пов'язують дитину спочатку з рідними людьми, а з часом і з ширшим колом дорослих і однолітків. Психологи, які наголошують на виникненні нової соціальної ситуації розвитку, виокремлюють внутрішню позицію дошкільника стосовно інших людей, яка характеризується усвідомленням власного "Я",

усвідомленням своєї поведінки та інтересом до світу дорослих.

Отже, дошкільне дитинство вважають періодом оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з дорослими, а також через ігрові та реальні стосунки з однолітками (Г. Абрамова, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, В. Мухіна та ін.). У дошкільному віці дитина все більше розширює простір предметного та починає освоєння соціального світу, набуває умінь використання все більшої кількості предметів за їх функціональним призначенням, починає відчувати ціннісне ставлення до навколишнього світу, відкриває для себе певну відносність постійності речей. При цьому розумовий, естетичний, моральний, тобто власне соціальний розвиток набирає високих обертів. Однолітки по-особливому і достатньо ефективно впливають на особистість дитини, її соціальну поведінку, цінності та систему стосунків. Група однолітків одностайно визнається науковцями незамінним мікрофактором соціалізації особистості. Функції дитячого товариства у процесі соціалізації мають певну вікову специфіку, яку узагальнено визначено так: прилучення до культури суспільства, до соціальних норм, які тут превалюють; научування статеворольовій поведінці, яка формується через наявні зразки поведінки, властиві представникам кожної статі певного віку та осуд несхвалюваної поведінки; научування поведінці, яка відповідає етнічній, релігійній, регіональній, соціальній, професійній приналежності членів групи; допомога членам дитячого товариства у досягненні автономії від дорослих та батьківської сім'ї, з одного боку, та від товариства однолітків і вікової субкультури – з іншого; створення умов для розвитку самосвідомості, для самовизначення та самоствердження.

Дитяче суспільство, що існує у загальній структурі суспільства, володіє власними специфічними законами і виконує важливі функції соціалізації дитини. Н. Голованова вважає, що освіта повинна враховувати результати соціалізації дитини в групі однолітків, серед яких науковець називає: освоєння поведінки відповідно до соціальних, моральних, культурних переваг членів групи; оволодіння статеворольовою поведінкою; організація та переживання

своєї автономності від світу дорослих, що включає накопичення та передачу “секретів”, “таємниць”, оформлення свого стилю в одязі, зачісці, у проведенні дозвілля; створення умов для формування “Я-концепції” членів групи; забезпечення можливості вибору позиції “більшості” або “меншості”, досвід захисту власних позицій [4, с. 260].

Дослідження В. Абраменкової, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Козлової, О. Кононко, А. Кошелєвої, В. Кузьменко, М. Лісіної, В. Мухіної, М. Осоріної, Т. Поніманської показують, що з віком у дітей потреба у спілкуванні з однолітками розширюється і поглиблюється як за формою, так і за змістом. Стосовно аналізу специфіки соціалізації особистості у дошкільному дитинстві висловлені положення означають, що дитяче соціальне життя починається у дошкільній групі, як генетично ранньому щаблі соціальної організації людей, що з часом замінюється шкільним класом. Прихід дитини у дошкільний заклад є важливим моментом у її житті: змінюється “соціальна ситуація розвитку”, різко посилюється почуття її прихильності до однолітків. Груповий вплив є одним із найперспективніших сфер впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, вміння відгукуватися на потреби інших людей. У процесі формування у дитини уявлень про свої можливості досвід спілкування з однолітками є, насамперед, контекстом для порівняння з “подібними істотами” та слугує основою для набуття певних соціальних навичок колективного життя. Головним відкриттям дітей на етапі дошкільного дитинства є ідея партнерства. Між трьома та п’ятьма роками дитина інтенсивно освоює важку практику взаємодії з іншими дітьми у грі, а потім і в інших ситуаціях. Головною силою, яка рухає розвиток стосунків між дітьми-дошкільниками, є спільна гра. Рольова гра, яка входить у поведінковий репертуар дітей, стає головною моделлю партнерської взаємодії. Стосовно ігрового дійства як цілого кожна дитина, яка взяла на себе певну роль, стає частиною процесу, одним із структуроформівних елементів ситуації – її учасником. Її дії як члена дитячої ігрової групи підпорядковуються загальним для усіх людей законам групового життя. Це певним чином обмежує свободу дій дитини і пов’язане з присутністю у грі

інших її учасників. Отже, група однолітків для дитини дошкільного віку є першою інстанцією, яка дозволяє їй формувати власні погляди поза сферою контролю дорослих і зіставляти соціальні орієнтири рідних дорослих та інших – однолітків. Це форма ігрової взаємодії, де дитина набуває зразків партнерської взаємодії. У період дошкільного дитинства між дітьми формуються складні стосунки, які відображають реальні соціальні залежності у "дорослому" суспільстві [1].

Одним із джерел існування і розвитку світу дитинства дослідники виділяють дитячу субкультуру, завдяки якій діти з покоління в покоління передають специфічні способи організації життя у дитячому товаристві, норми і цінності світорозуміння та світосприйняття, елементи соціальної поведінки і міжособистісних стосунків з довкіллям. Субкультура є сукупністю специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків і т. ін.), що впливають на стиль життя та мислення певних номінальних і реальних груп людей і дозволяють їм усвідомити та утвердити себе як "ми", відмінного від "вони", тобто інших представників соціуму. Дитяча субкультура як специфічне, приховане від стороннього ока, явище набуває особливого значення у віковому діапазоні між 3-4 роками (коли в дітей зароджується самостійне соціальне життя) та 12-13 роками, коли на зміну дитячій приходить підліткова субкультура. Дитяча субкультура – це особлива система дитячих уявлень про світ, цінності, моделі поведінки та спілкування, своєрідна культура, що існує за власними специфічними і самобутніми законами, хоча і у полі загальної культури. У широкому значенні дитяча субкультура – все те, що створене дорослими для дітей і самими дітьми, у більш вузькому – смисловий простір цінностей, настанов, способів діяльності та форм спілкування. Російський дослідник В. Кудрявцев убачає в дитячій субкультурі "особливу систему існуючих у дитячому середовищі уявлень про світ, цінності тощо, яка частково стихійно складається всередині панівної культурної традиції певного суспільства і посідає в ній відносно автономне місце" [5].

На думку О. Кононко, “феномен дитячої субкультури надає значущості власним зусиллям малюка в освоєнні життєвого простору, його вмінні “вимірювати”, обживати цей простір власним тілом, почуттями, думками, досвідом. Це арена апробування дитиною своїх сил, міри своєї життєздатності, вміння не лише вижити, а й продуктивно, радісно жити поряд з однолітками” [6, с. 7]. Отже, сформульоване О. Кононко розуміння дитячої субкультури дає змогу виокремити її як форму опанування життєвого простору, апробації власних сил, наголосити на виконанні нею важливої функції соціалізації дитини. Сучасні дослідники феномену дитячої субкультури (В. Абраменкова, Л. Варяниця, Н. Горбунова, І. Кон, О. Кононко, Є. Копейкіна, В. Кудрявцев, М. Осоріна та ін.) наполягають на усталеності її структури і виокремлюють такі компоненти: дитячий фольклор, дитяча словесна творчість, дитячий правовий кодекс, дитячі ігри, дитячий гумор, релігійні уявлення, дитяче філософствування, дитячі інтереси, табуювання.

Відтак дитяча субкультура через жорстко унормований дитячий правовий кодекс, ігрові правила, форми фольклору сприяє підпорядкуванню дитини груповим нормам, її адаптації в середовищі своїх однолітків, забезпечуючи процес її соціалізації. Особливого значення для комфортності дитини набуває психотерапевтична функція дитячої субкультури, завдяки якій утворюється своєрідне “психологічне укриття”, захист від несприятливих упливів дорослого світу. Культуроохоронна функція дитячої субкультури полягає у збереженні жанрів, усних текстів, обрядів, елементів сакральності, що на сучасному етапі розвитку культури втратили своє звучання, з функціональним оновленням перейшли з культури дорослих у дитяче середовище. Механізми дитячої субкультури дозволяють допомогти дитині виробити готовність до розв’язання проблем, які можуть виникнути в майбутньому, та сформувати алгоритм адекватної дії у складних життєвих ситуаціях. Отже, прогностична функція дитячої субкультури орієнтована на майбутнє, пов’язана із наданням дітям можливостей та простору самореалізації.

Актуальним та цікавим для розуміння сучасних особливостей дитячої субкультури стало дослідження Л. Варяниці, у якому, поряд з вивченням змісту компонентів дитячої субкультури на етапі молодшого шкільного віку, одним з напрямів стало вивчення фактів дисгармонії сучасної дитячої субкультури. Першим з них дослідниця виокремлює факт психологічної відірваності батьків від дитинства в його узагальненому розумінні, повне ігнорування ними всіх аспектів дитячого життя, окрім тих, які, на їхню думку, ведуть до успіху [3, с. 74]. Наступним фактом дисгармонії сучасної дитячої субкультури означена "втрата загальнолюдських цінностей, національних традицій та збіднення, навіть змістова спустошеність окремих прошарків дитячої субкультури (ігор, фольклору, правових норм)" [3, с. 94]. Дослідниця називає критичною ситуацію, яка склалася в ігрових традиціях, змісті ігор, оскільки сучасні діти майже не вміють доречно використовувати форми дитячого фольклору, його репертуар, зміст та форми ігор збіднилися, як і різноманітні види дитячої творчості, усні тексти. Особливо негативний вплив на простір дитячої субкультури становить доросла культура, провідником якої є батьки та значущі дорослі [3, с. 94].

Отже, дитяча субкультура є своєрідним способом світобачення та світорозуміння дитини, сукупністю різноманітних форм активності, завдяки чому формується цілісний життєвий досвід, досягається розуміння різних сторін соціального життя та самоутвердження в ньому.

Здійснений аналіз засвідчує, що всі розглянуті аспекти дитячої субкультури відіграють важливу роль у процесі соціалізації особистості дитини: вона вчиться приймати вікові норми поведінки у групі однолітків, навчається ефективним технікам вирішення складних ситуацій, досліджує межі дозволеного, вирішує свої емоційні проблеми, пізнає світ, себе та інших людей, соціальне довкілля, проявляє самостійність і бере участь у соціальних змінах тощо. Завдяки дитячій субкультурі природним шляхом відбувається максимальне залучення дитини у систему соціальних зв'язків та стосунків, задовольняється потреба у самостійності, активності.

Зупинимося на такому важливому компоненті дитячої субкультури як дитячий гумор, оскільки саме він впливає на виховання у дітей почуття комічного, завдяки якому у них знижується синкретизм сприйняття, збагачуються уявлення про механізми побудови комічних конструкцій, норми і правила поведінки у соціумі. Підкреслимо, що саме дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку почуття гумору як показника психологічно здорової особистості. Його формування є важливим показником норми психічного розвитку дитини, одним із якісних новоутворень раннього віку. Соціальна ситуація розвитку дошкільника, включення дитини в новий провідний вид діяльності – сюжетно-рольову гру, яка має колективний характер, створюють оптимальні умови для подальшого розвитку у дітей почуття гумору. При цьому вони здебільшого користуються такими елементами сміхового світу дитячої субкультури як жарти, анекдоти, дотепні казки, жартівливі казки, розіграші, дражнили, нісенітниці, завдяки яким підшучують один над одним, жартують з ровесниками та дорослими, і отримують від цього велике задоволення. Сміх дитини супроводжується цілою гамою почуттів різної інтенсивності з переважанням позитивного оптимістичного характеру. Сміхова активність дитини – це щораз підтвердження її власного існування через ніби “вивертання” себе і усіх, хто її оточує, назовні. Такий перевернутий комічний, жартівливий світ властивий дитячій субкультурі в цілому не тільки завдяки спільному для дітей ігрового елементу, але й тому, що в цьому світі дитина вилучається із усіх звичних стабільних форм, занурюється у стихію хаосу, невизначеності, оскільки сміх спеціально викривлює світ. Дитина ніби експериментує над світом, позбавляючи наявні в ньому явищі і факти розумних пояснень та причинно-наслідкових зв’язків. Сміховий “антисвіт” дозволяє дитині промовляти те, що є неприйнятним для дорослих, не рахуватися з авторитетами, не зважати на правила та вимоги, робити усе навпаки. Але для того, щоб дитина могла побачити зовнішній і внутрішній комізм, вона має добре засвоїти реальне становище речей і мати достатній рівень уявлень про довкілля та відповідний рівень інтелектуального розвитку. Розвивати його

треба одночасно з іншими психічними процесами особистості – з усіма видами мислення, уяви, пам'яті, вольовими якостями, кмітливістю, ініціативністю. При цьому завдання дорослих полягає в тому, щоб засобами комічної дитячої літератури сформувати у дитини здатність до адекватного сприйняття та доречного використання гумору. Тільки за такого підходу до організації виховання у дитини формуватиметься позитивне оптимістичне світобачення, активна життєва позиція, уміння оперативно мислити, бачити комічне, проявляти винахідливість, адекватно реагувати на жарти та розуміти їх зміст та застосовувати у повсякденному житті. Також показовим у контексті розгляду дитячої субкультури як фактора соціалізації особистості в дошкільному дитинстві є її функціональне призначення: соціалізуюча функція дитячої субкультури полягає у наданні дитині особливого психологічного простору, у якому вона набуває "соціальної компетентності у групі рівних".

Висновок. Підсумовуючи викладене, підкреслимо, що середовище відіграє роль фактора соціально-особистісного розвитку дитини лише у випадку активної взаємодії з ним дитини як суб'єкта, завдяки чому дитина має можливість виявити ініціативність, активність та відповідно реагувати на впливи середовища, набуває соціального досвіду. Зовнішні впливи, в тому числі й дитячої субкультури, набувають для дитини особистісного сенсу, адже вони детерміновані не тільки значущістю для соціального оточення – культури соціуму, але й для соціального досвіду дитячої особистості. Дошкільний період є сенситивним для виховання у дітей почуття гумору. Така сенситивність обумовлюється особливостями дітей цього вікового періоду: інтенсивністю пізнавального розвитку і розширенням емоційної сфери; збагаченням і впорядкуванням чуттєвого досвіду; формуванням вміння розуміти невідповідності між ситуацією і діями, формою і змістом, причиною і наслідками. Важлива роль у цьому належить і іншим компонентам дитячої субкультури, що і становить *перспективи подальших наукових розвідок*.

Література

1. *Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре / В.В Абраменкова. – М.: Московский психо-социальный институт; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2000. – 416 с.*

2. *Асмолов О. "Главное – сохранить почемучек" / О. Асмолов // Дошкольное воспитание. – 2005. – № 3. – С. 68 – 69.*

3. *Варяниця Л.О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Л. О. Варяниця. – Луганськ, 2006. – 235 с.*

4. *Голованова Н.Ф. Общая педагогика. [учебное пособие для вузов] / Н.Ф. Голованова. – СПб.: Речь, 2005. – 317 с.*

5. *Кудрявцев В.Т. Психология развития человека / В.Т. Кудрявцев. – Рига: Пед. центр «Експеримент», 1999. – 150 с.*

6. *Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід / І.П.Рогальська. – К.: Міленіфум, 2009. – 400 с.*

References

1. Abramenkova V.V. Socy`al`naya psy`xology`ya detstva: razvy`ty`e otnosheny`j rebenka v detskoj subkul`ture / V.V Abramenkova. – M.: Moskovsky`j psy`xo-socy`al`nыj y`nsty`tut; Voronezh: Y`zd-vo NPO «MODЭK», 2000. – 416 s.

2. Asmolov O. "Glavnoe – soxrany`t` pochemuchek" / O. Asmolov // Doshkol`noe vospy`tany`e. – 2005. – # 3. – S. 68 – 69.

3. Varyany`cya L.O. Dy`tyacha subkul`tura yak faktor socializaciyi molodshogo shkolyara v navchal`no-vy`xovnomu procesi: dy`s. ... kand. ped. nauk: 13.00.05 / L. O. Varyany`cya. – Lugans`k, 2006. – 235 s.

4. Golovanova N.F. Obshhaya pedagogy`ka. [uchebnoe posoby`e dlya vuzov] / N.F. Golovanova. – SPb.: Rech`, 2005. – 317 s.

5. Kudryavcev V.T. Psy`xology`ya razvy`ty`ya cheloveka / V.T. Kudryavcev. – Ry`ga: Ped. centr «Ekspery`ment», 1999. – 150 s.

6. Rogal`s`ka I.P. Socializaciya osoby`stosti u doshkil`nomu dy`ty`nstvi: sutnist`, specy`fika, suprovid / I.P.Rogal`s`ka. – K.: Milenifum, 2009. – 400 s.